

Sudaiktavardėjusios vokiečių kalbos bendraties vertimo į lietuvių, rusų ir italų kalbas galimybės

Renata Labanauskaitė

Anotacija. Sudaiktavardėjusi bendratis būdinga ne tik vokiečių, bet ir italų kalboms. Ji geriausiai išlaiko kategorinę veiksmy pavadinimų reikšmę, nors semantiškai gali ir nutolti nuo tos veiksmožodžio bendraties, iš kurios ji padaryta. Vokiečių ir italų kalbose sudaiktavardėjusi bendratis pasižymi formaliomis daiktavaržių ypatybėmis, t. y. gali eiti kartu su artikeliu, įvardžiu, būvardžiu ar daiktavardžio kilmininku išreikštu pažyminiu bei šalutiniu pažyminio sakiniu, be to, sakinyje eina daiktavardžiui būdinga sakinio dalimi. Nors lietuvių ir rusų kalbose artikelių nėra, egzistuoja kitos priemonės tam pačiam turiniui išreikšti. Remiantis F. Kafkos novelėmis „Metamorfozė“ bei „Pataisos darbų kolonijoje“ apžvelgiamos sudaiktavardėjusios bendraties vertimo į lietuvių, rusų bei italų kalbas galimybės. Daroma išvada, kad rusų ir italų kalbose, kuriose dominuoja analitinės formos, daiktavardis yra dažniausias sudaiktavardėjusios bendraties atitikmuo (atitinkamai 64% ir 62%), o veiksmožodinio tipo lietuvių kalboje – tai įvairios veiksmožodinės formos (asmenuojamosios formos, bendratis, kaip vardinė tarinio dalis ar nederinamasis pažyminys, pusdalyvis, padalyvis ir dalyvis) (44%).

Įvadas

Artikelius turinčioms vokiečių ir italų kalboms būdingas įdomus reiškinys – sudaiktavardėjusi bendratis, kuri konversijos būdu iš veiksmožodžio sistemos pereina į daiktavardžio sistemą, t. y. tokia bendratis įgyja tiek morfologinių, tiek sintaksinių daiktavardžio ypatybių. Lietuvių ir rusų kalbos artikelių neturi, todėl šių kalbų daiktavardžio sistemoje nėra morfologiškai išreikštos sudaiktavardėjusios bendraties. Šio tyrimo tikslas – remiantis F. Kafkos novelėmis „Metamorfozė“ bei „Pataisos darbų kolonijoje“ apžvelgti su vokiečių kalbos sudaiktavardėjusia bendratimi susijusias vertimo problemas ir atskleisti veiksmožodžio turinio perėjimo į daiktavardžio kategoriją lietuvių, rusų ir italų kalbose galimybes. Žinome, kad žodynuose nurodomas tik uzualiosios, pilnai leksikalizuotos sudaiktavardėjusios bendraties vertimas, bet juk praktiškai iš kiekvienos vokiečių ar italų kalbos veiksmožodžio bendraties galima padaryti sudaiktavardėjusią bendratį. Lingvistinėje literatūroje šiuo atveju kalbama apie okazinę sudaiktavardėjusią bendratį. Šis tyrimas kaip tik parodo ir uzualinės, ir okazinės vokiškosios sudaiktavardėjusios bendraties vertimo į minėtas kalbas būdus ir jų dažnumą, atkreipiant dėmesį į tai, kaip dažnai vokiečių kalbos sudaiktavardėjusi bendratis į italų kalbą gali būti verčiama tuo pačiu būdu – sudaiktavardėjusia bendratimi. Tyrimo metodai: aprašomasis ir statistinis. Siekiama atskleisti skirtingoms indoeuropiečių kalbų šeimos šakoms (germanų, baltų, slavų ir romanų) priklausančioms kalboms būdingas bendrybes ir skirtumus.

Pagrindiniai vokiečių ir italų kalbų sudaiktavardėjusios bendraties bruožai

Pirmiausia reikėtų atkreipti dėmesį į įdomų faktą, kad veiksmožodžio bendratis atėjo iš daiktavardžio kategorijos, o sudaiktavardėjusi bendratis ir vėl grįžo į šią kategoriją.

Veiksmožodžio bendratis užima tarpinę padėtį tarp daiktavardžio ir veiksmožodžio. Bendraties kilmė yra nominali – istoriškai ji išsirutuliojo iš sustabarėjusių netiesioginių veiksmožodinių daiktavardžių linksnių, o vėliau virto nekaitoma veiksmožodžio forma, bendruoju veiksmo įvardijimu, tačiau jai nebūdingos asmens, skaičiaus ir nuosakos kategorijos.

Bendratis išsirutuliojo iš šių linksnių:

- vokiečių kalboje iš *galininko* (plg. Schweikle, 1996:166; Szemerényi, 1980:300; Wilmanns, 1899:403; Jeffers, 1975:146; Behagel, 1924:305) ar *naudininko* (plg. Jolly, 1873:153-154; Naumann, 1966:208),
- lietuvių ir rusų kalbose iš *naudininko* ar *vietininko* (plg. Ambrazas, 1995:51; Zinkevičius, 1981:71; Bricyn, 1990:79; Miklosich, 1926:844; Bulachovskij, 1958:226-227, 229). Tai, anot V. Ambrazo, vienas kitam neprieštarauja, nes ankstyvajame indoeuropiečių kalbų vystymosi laikotarpyje naudininkas su galūne - *i/*-ei* galėjo sutapti su formomis,ėjusiomis aplinkybėmis, kurios vėliau buvo įtrauktos į linksnio paradigimą ir šiandien laikomos vietininku (plg. Ambrazas, 1995a:75; 1995:59; Stang, 1966:447; Toporov, 1963:149-176),
- italų kalboje (diachroniškai lotynų kalboje) iš *vietininko* linksnio (plg. Szemerényi, 1980:299; Panagl, 1987:135; Stolz-Schmalz, 1928:328; Brugmann-Delbrück, 1897:IV/2.441; Greenough,

1979:§451) arba, anot Jeffers, iš *naudininko-vietininko* linksnio (Jeffers, 1975:142).

Bendraties substantyvacijos tema nagrinėjama darbuose, susijusiuose su transpozicijos reiškiniu, žodžių daryba bei savitarpio ryšiu tarp semantinių daiktiskumo ir procesualumo turinių (Potebnia, 1858:84-85; Admoni, 1953:41-49; Pavlov, 1979:138). Nuo penktojo dešimtmečio įsigalėjo konversijos terminas, kuris dažniausiai naudojamas apibūdinant vokiečių ir italų kalbų sudaiktavardėjusią bendratį (Duden, 1998:426; Erben, 1993:28; Vogel, 1996:41; Schippan, 1967:41; Pavesi, 1998:6; Scalise, 1990). Be to, lingvistinėje literatūroje sudaiktavardėjusi bendratis gali būti laikoma substantyvacijos produktu (Bußmann, 1990:423-424; Dokulil. 1968:229ff) arba neutraliu piesagos *-en* vediniu (Sandberg, 1976; Motsch, 1999:326). Lietuvių ir rusų kalbose kalbama apie vardažodinių broožų turinčią bendratį (DLKG, 1997:384-385; Grenda, 2001:268ff; LKG, 1971:402ff; Žarkova, 1982:91; Zolotova, 1979:51; Ščerba, 1958:37), lietuvių kalboje – ir apie antrinę bendraties nominalizaciją (Ambrasas, 1995:57; 1995a:102).

Anot J. Jolly, vokiškoji sudaiktavardėjusi bandratis yra gana vėlyvas reiškinys. Tuo tarpu italų kalbos sudaiktavardėjusi bandratis randama XIII a. ir net ankstesniuose raštuose (plg. Durante, 1981:191). Jos užuomazgos – naujas sintaksinis bendraties interpretavimas beasmeniuse sakiniuose. Tokiuose sakiniuose bendratis gali būti dvejopai interpretuojama: kaip tarinio dalis arba kaip veiksnys, pvz. gotų kalbos *Niman ist goth*, lotynų kalbos *Errāre humanum est*, vokiečių kalbos *Schreiben ist langweilig*, italų kalbos *Lavorare stanca*. Dažnesnis šiuo atveju bendraties kaip veiksnio interpretavimas (plg. Jolly, 1873:173-174; Kloocke, 1974:11; Behagel, 1924:361; Bech, 1955:12ff; 20). Italų kalboje vienas svarbiausių kriterijų bendratį laikyti sudaiktavardėjusia yra jos pakeitimo daiktavardžiu galimybė (plg. Dardano, 1963:111-112). Vėliau bendratis prisijungia savybinius ir kitus įvardžius, pažyminius bei prielinksnius.

Vokiečių ir italų kalbų sudaiktavardėjusi bendratis geriausiai perteikia kategorinę veikslių pavadinimų reikšmę, nors semantiškai gali ir nutolti nuo tos veiksmoždžio bendraties, iš kurios ji padaryta. Remiantis semantiniiais kriterijais išskiriamos dvi sudaiktavardėjusios bendraties grupės, tarp kurių jokiū būdu negalima nubrėžti griežtos ribos:

- 1) *Sudaiktavardėjusi bendratis plačiaja žodžio prasme, arba okazinė sudaiktavardėjusi bendratis*. Tai tokia sudaiktavardėjusi bendratis, kuri tam tikrame kontekste išlaiko pagrindinę veiksmoždžio reikšmę, pvz. vok. *das Gehen* ‘ėjimas’, *das Malen* ‘tapymas/piešimas’; it. *il rispondere* ‘atsakymas/atsakinėjimas’, *il mangiare* ‘valgymas’.
- 2) *Pilnai leksikalizuota, į daiktavardžio kategoriją perėjusi sudaiktavardėjusi bendratis, arba uzualinė sudaiktavardėjusi bendratis*. Tai sudaiktavardėjusi bendratis, kuri tam tikrame kontekste turi tokią reikšmę, kuri šiuo metu nebūdinga veiksmoždžiui, iš

kurio ji padaryta, pvz. vok. *das Vermögen* ‘turtas’, *das Essen* ‘valgis’, it. *il dovere* ‘pareiga’, *il mangiare* ‘valgis’ (plg. Vanvolsem, 1983:67ff; Meyer-Lübke, 1894:435-436).

Sudaiktavardėjusi bendratis pasižymi ir kitomis formaliomis daiktavardžių ypatybėmis, t. y. ji gali eiti kartu su artikeliu ar kitu žodžiu, atliekančiu artikelio funkciją (parodomuoju, savybiniu įvardžiu ir t. t.), su prielinksniu ar lyginamuoju jungtuku bei su papildomu sintaksiniu palydovu (būdvardžiu ar dalyviu išreikštu pažyminiu ir t. t.). Italų kalbos sudaiktavardėjusi bendratis dažnai eina su prielinksniais. Tai galima iš dalies paaiškinti tuo, kad italų kalboje nėra linksnių sistemos, todėl atitinkamas turinys išreiškiamas prielinksnių konstrukcijomis (plg. Labanauskaitė, 2002:27-31).

Vokiečių kalbos sudaiktavardėjusi bendratis nuo XVII a. visiškai integrovosi į daiktavardžio sistemą ir, praradusi ankstesnę sugebėjimą prisijungti galininką, prisijungia tik kilmininką ir prielinksnio *von* konstrukcija išreikštą pažyminį. Tam tikras inkorporuotas galininko objektas atsispindi dūriniuose, pvz. *Flachsrösten* ‘linų mirkymas’, *Stoppelstürzen* ‘ražių skutimas’. Be to, sudaiktavardėjusi bendratis gali prisijungti prielinksnių konstrukcijomis išreikštą papildinį, šalutinį sakinį ir bendraties konstrukciją. Po italų kalbos sudaiktavardėjusios bendraties gali eiti ne tik daiktavardžiui būdingi palydovai (prielinksnio *di* bei šio prielinksnio ir artikelio samplaikos *del* konstrukcija išreikšti pažyminiai, kitų prielinksnių konstrukcijomis, būdvardžiais ir dalyviais išreikšti pažyminiai, šalutiniai sakiniai ir bendraties konstrukcijos), bet ir veiksmoždžiui būdingi tiesioginiai papildiniai bei prieveiksmaisiais išreikštos aplinkybės. Taigi daugiau veiksmoždžio ypatybių išlaikė dabartinės italų kalbos sudaiktavardėjusi bendratis (plg. Labanauskaitė, 2002:31-32).

F. Kafkos novelių „Metamorfozė“ ir „Pataisos darbų kolonijoje“ sudaiktavardėjusios bendraties atitikmenys vertimuose į lietuvių, rusų ir italų kalbas

Veiksmoždžio turinio nominalizacijos procesas yra būdingas visoms nagrinėjamos kalboms, jis yra universalus. Bet kiekviena kalba turi skirtingų priemonių nominalizacijai realizuoti.

Lingvistinėje literatūroje akcentuojama, kad kategorinę veikslių pavadinimų reikšmę geriausiai perteikia vad. *nomina actionis*. Vokiečių ir italų kalbose tai pirmiausia sudaiktavardėjusi bendratis kaip konversijos produktas, artimas veiksmoždžio sistemai. Lietuvių kalboje tai priesagų *-imas/-ymas*, rusų kalboje priesagų *-enie* ir *-nie* vediniai, kurie žymiai artimesni daiktavardžio sistemai (plg. Koptjevskaja-Tamm, 1993:6; Murjasov, 2000:52, 54). Vertimo analizė parodo, kokie vokiečių kalbos sudaiktavardėjusios bendraties atitikmenys galimi lietuvių, rusų ir italų kalbose.

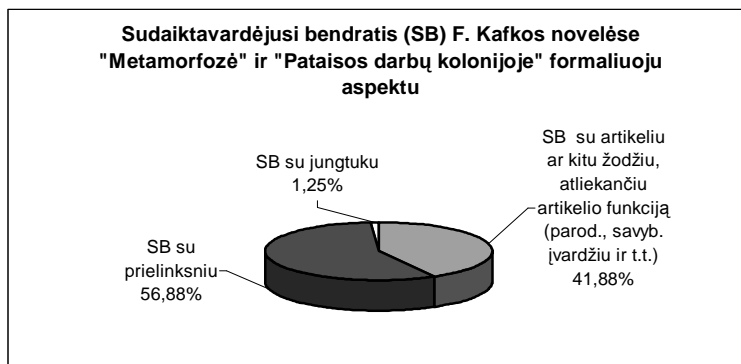
F. Kafkos (1883-1924) novelėse „Metamorfozė“ (1916) bei „Pataisos darbų kolonijoje“ (1919) į akis krinta daug veiksmoždinių daiktavardžių, tarp jų net 160 sudaiktavardėjusių bendračių. Net ir profesionalūs vertimai yra subjektyvūs, nes skirtingi asmenys tą patį turinį gali

perteikti skirtingai. Akivaizdu, kad nustatyti atitikmenys nėra absoliutūs, jie parodo tik galimus sudaiktavardėjusios bendraties ekvivalentus nagrinėjamos kalbose.

Kad vertimus būtų galima geriau interpretuoti, reikėtų atkreipti dėmesį į tai, su kokiais sintaksiniais palydovais ir

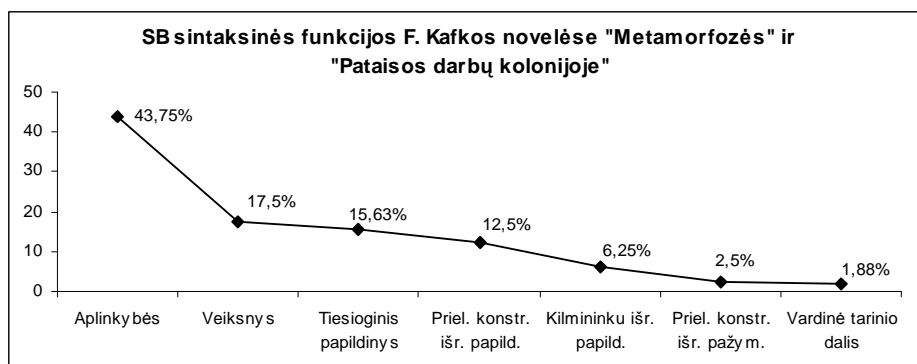
kokiomis sintaksinėmis funkcijomis eina vokiečių kalbos sudaiktavardėjusi bendratis.

Iš 1 diagramos matyti, kad pasirinktose F. Kafkos novelėse sudaiktavardėjusi bendratis dažniausiai užfiksuota su prielinksniais.

1 diagrama

Kaip F. Kafkos novelėse pasiskirstė sudaiktavardėjusios bendraties sintaksinės funkcijos, matyti iš 2 diagramos.

2 diagrama

Daugiausia sudaiktavardėjusių bendračių (43,75%) F. Kafkos novelėse kartu su prielinksniais ar lyginamaisiais jungtukais eina aplinkybėmis. Veiksniu (17,5%), tiesioginio papildinio (15,63%), kilmininko linksniu išreikšto papildinio (6,25%) ir vardinės tarinio dalies funkciją (1,88%) atliekanti sudaiktavardėjusi bendratis eina su tipiškais daiktavardžio palydovais: artikeliais, parodomaisiais, savybiniais ir

neapibrėžiamaisiais įvardžiais (plg. Labanauskaitė 2002:152-153).

1 lentelėje apibendrinti F. Kafkos novelėse esantys vokiečių kalbos sudaiktavardėjusios bendraties atitikmenys lietuvių, rusų ir italų kalbose.

1 lentelė. F. Kafkos novelėse „Matamorfozė“ ir „Pataisos darbų kolonijoje“ esantys vokiečių kalbos sudaiktavardėjusios bendraties atitikmenys lietuvių, rusų ir italų kalbose.

Italų kalba			Lietuvių kalba			Rusų kalba		
Atitikmuo	Kiekis	%	Atitikmuo	Kiekis	%	Atitikmuo	Kiekis	%
Bendratis ir bendraties konstrukcijos	30	18,75	Veiksm. daiktav. su priesaga <i>-imas/-ymas</i>	29	18,13	Vyr. g. veiksm. daiktav. be priesagos	20	12,5
Paprastasis daiktavardis, ne darinys	23	14,38	Asmenuojamoji veiksmažodžio forma	22	13,75	Bendratis	20	12,5
Istoriniai veiksmažodžių abstraktai	20	12,5	Bendratis	19	11,88	Paprastasis daiktavardis, ne darinys	20	12,5
Vyr. g. veiksm. daiktav. be priesagos	18	11,25	Pusdalyvis	19	11,88	Asmenuojamoji veiksmažodžio forma	16	10

Italų kalba			Lietuvių kalba			Rusų kalba		
Atitikmuo	Kiekis	%	Atitikmuo	Kiekis	%	Atitikmuo	Kiekis	%
Gerundijus	11	6,88	Perfrazavimas (sud. bendr. neversta)	12	7,5	Veiksm. daiktav. su priesaga <i>-enie</i>	11	6,88
Sudaiktavardėjusi bendratis	8	5	Paprastasis daiktavardis, ne darinys	10	6,25	Veiksm. daiktav. su priesaga <i>-ка</i>	10	6,25
Veiksm. daiktav. su priesaga <i>-ur-</i>	7	4,38	Prieveiksmis	6	3,75	Mot. g. veiksm. daiktav. be priesagos	10	6,25
Dvejopai interpretuojama bendratis	6	3,75	Padalyvis	6	3,75	Veiksm. daiktav. su priesaga <i>-ние</i>	8	5
Asmenuojamoji veiksmožodžio forma	5	3,13	Daugiausia nom. bruožų turinti bendratis	5	3,13	Veiksm. daiktav. su priesaga <i>-энь</i>	6	3,75
Veiksm. daiktav. su priesaga <i>-zion-</i>	4	2,5	Dalyvis	5	3,13	Padalyvis (<i>депричастие</i>)	6	3,75
Mot. g. veiksm. daiktav. be priesagos	4	2,5	Veiksm. daiktav. su priesaga <i>-smas</i>	5	3,13	Veiksm. daiktav. su priesaga <i>-ство</i>	4	2,5
Perfrazavimas (sud. bendr. neversta)	4	2,5	Veiksm. daiktav. (vyr. g. vedinys su galūne <i>-is</i>)	3	1,88	Es. I. dalyvis (Veik. ir neveik. rūšies)	4	2,5
Veiksm. daiktav. su priesaga <i>-enz-</i>	4	2,5	Parodomasis ir savybinis įvardis	3	1,88	Būdvardis	4	2,5
Veiksm. daiktav. su priesaga <i>-ment-</i>	3	1,88	Veiksm. daiktav. su priesaga <i>-sena</i>	3	1,88	Veiksm. daiktav. su priesaga <i>-ij-</i>	3	1,88
Veiksm. daiktav. su priesaga <i>-i-</i>	2	1,25	Veiksm. daiktav. su priesaga <i>-esys</i>	2	1,25	Daugiausia nom. bruožų turinti bendratis	3	1,88
Būt. I. dalyvis	2	1,25	Vardaž. abstr. (vedinys iš būdv. su galūne <i>-a</i>)	2	1,25	Veiksm. daiktav. su priesaga <i>-ок</i>	3	1,88
Vardaž. abstr. (vedinys iš būdv. su galūne <i>-ia</i>)	2	1,25	Vardaž. abstr. (iš daiktav. su priešd. <i>iš-</i>)	2	1,25	Vardaž. abstr. iš būdv. su pries. <i>-ость</i> ir <i>-ом(a)</i>	2	1,25
Būdvardis	2	1,25	Veiksm. daiktav. su priesaga <i>-ionė</i>	1	0,63	Veiksm. daiktav. su priesaga <i>-ō(a)</i>	2	1,25
Nomen agentis su pries. <i>-tore</i>	1	0,63	Vardaž. abstr. (iš būdv. su pries. <i>-umas</i>)	1	0,63	Veiksm. daiktav. su priesaga <i>-j-</i>	2	1,25
Veiksm. daiktav. su priesaga <i>-accia</i>	1	0,63	Veiksm. daiktav. (mot. g. vedinys su galūne <i>-ia</i>)	1	0,63	Asmeninis įvardis, taip pat ir su prielinksniu	2	1,25
Veiksm. daiktav. su priesaga <i>-iva</i>	1	0,63	Veiksm. daiktav. su priesaga <i>-tis</i>	1	0,63	Veiksm. daiktav. su priesaga <i>-mie</i>	1	0,63
Sudaiktavardėjęs būt. I. dalyvis	1	0,63	Būdvardis	1	0,63	Veiksm. daiktav. su priesaga <i>-оти(я)</i>	1	0,63
Asmeninis įvardis	1	0,63	Sudaiktavardėjęs es. I. dalyvis (dgs.)	1	0,63	Perfrazavimas (sud. bendr. neversta)	1	0,63
						Posakis	1	0,63
Suma:	160	100,05		160	100,07		160	100,04

Kaip matome iš 1 lentelės, daugiausia atitikmenų pavyko užfiksuoti rusų kalboje.

1. Veiksmožodiniai daiktavardžiai šioje kalboje sudaro 50,65%:

- 12,5% vyriškosios giminės daiktavardžiai be priesagos, pvz., *крики* (dgs. nuo *крик*) (FK. R. S. 301 plg. FK. D. S. 123);
- 6,88% daiktavardžiai su priesaga *-ение*, pvz., *штение* (FK. R. S. 306 plg. FK. D. S. 129);
- po 6,25% daiktavardžiai su priesaga *-ка*, pvz., *улыбка* (FK. R. S. 297 plg. FK. D. S. 118) ir moteriškosios giminės daiktavardžiai be priesagos (taip pat ir turintys konkrečią

reikšmę, pvz., *еда* (FK. R. S. 310 plg. FK. D. S. 133));

- 5% daiktavardžiai su priesaga *-ние*, pvz., *рыдание* (FK. R. S. 326 plg. FK. D. 154);
- 3,75% daiktavardžiai su priesaga *-энь*, pvz., *жизнь* (FK. R. S. 326 plg. FK. D. 154);
- 2,5% daiktavardžiai su priesaga *-ство(o)*, pvz., *вмешательство* (FK. R. S. 357 plg. FK. D. S. 190), tarp jų ir dūriniai, pvz., *судопроизводство* (FK. R. S. 358 plg. FK. D. S. 190);
- po 1,88% daiktavardžiai su priesaga *-ij-*, pvz., *действие* (FK. R. S. 353 plg. FK. D. 185) (plg. Tichonov 1985/I: 303) ir su priesaga *-ок*, pvz.,

- рывки (dgs. nuo *рывок*) (FK. R. S. 297 plg. FK. D. S. 118);
- h) po 1,25% daiktavardžiai su priesaga *-б(а)*, pvz., *просьбы* (dgs. nuo *просьба*) (FK. R. S. 306 plg. FK. D. S. 128) ir su priesaga *-j-*, pvz., *раздумье* (FK. R. S. 334 plg. FK. D. S. 164) (plg. Tichonov 1985/I: 321);
- i) po 0,63% daiktavardis su priesaga *-mie*, pvz., *занятие* (FK. R. S. 316 plg. FK. D. S. 141) ir daiktavardis su priesaga *-отн(я)*, pvz., *беготня* (FK. R. S. 322 plg. FK. D. S. 148).
2. Kitokie daiktavardžiai – 13,75%:
- a) 12,5% paprastieji daiktavardžiai, ne dariniai, tarp jų ir su priklausančiais žodžiais, pvz., *дорога* (FK. R. S. 293 plg. FK. D. S. 113);
- b) 1,25% vardažodiniai abstraktai, padaryti iš būdvardžių su priesagomis *-ость*, pvz., *самоуверенность* (FK. R. S. 318 plg. FK. D. S. 143) ir *-от(а)*, pvz., *темнота* (FK. R. S. 334 plg. FK. D. S. 163).
3. Veiksmažodinės formos – 28,75%:
- a) 12,5% bendratis, pvz., *нет сил кричать* (FK. R. S. 348 plg. FK. D. S. 179);
- b) 10% asmenuojamosios veiksmažodžių formos, pvz., *когда она плакала* (FK. R. S. 332 plg. FK. D. S. 161);
- c) 3,75% padalyviai (*деепричастия*), tarp jų ir su priklausančiais žodžiais, pvz., *топая ногами* (FK. R. S. 306 plg. FK. D. S. 128);
- d) 2,5% veikiamosios rūšies esamojo laiko dalyvis⁷, pvz., *звук скребущей пол мебели* (FK. R. S. 318 plg. FK. D. S. 144) ir neveikiamosios rūšies esamojo laiko dalyvis, pvz., *звук осторожно запераемой двери* (FK. R. S. 307 plg. FK. D. S. 130).
4. 5,01% sadaro būdvardžiai (pvz., *этой шумной спешкой* (FK. R. S. 314 plg. FK. D. S. 139)), įvardžiai (kartu su prielinksniais) (pvz., *говоря между нами* (FK. R. S. 304 plg. FK. D. S. 126)), neišversta sudaiktavardėjusi bendratis (*Греггор легко мерился с этим*, (FK. R. S. 328 plg. FK. D. S. 156)) ir posakis (*на черный день* (FK. R. S. 313 plg. FK. D. S. 138)).
5. 1,88% atitikmenų sudaro daugiausia nominalizacijos bruožų turinti bendratis⁸, pvz., *<...> лежать неподвижно было ему уже и ночами трудно <...>*. (FK. R. S. 316 plg. FK. D. S. 141).

Lietuvių kalboje sudaiktavardėjusios bendraties atitikmenys pasiskirstę taip:

⁷ Dalyvis užima tarpinę padėtį tarp veiksmažodžio ir būdvardžio. Dalyvis padaromas iš veiksmažodžio (todėl šiuo atveju jis laikomas veiksmažodžio forma), o jo, kaip derinamojo pažyminio, funkcija dalyvį priartina prie būdvardžio.

⁸ Daugiausia nominalizacijos bruožų turinčia čia laikoma bendratis, atliekanti veiksnio funkciją.

1. Veiksmažodiniai daiktavardžiai – 28,16%:
- a) 18,13% daiktavardžiai su priesaga *-imas/-ymas*, pvz., *čirškimas* (FK. L. S. 453 plg. FK. D. S. 114);
- b) 3,13% daiktavardžiai su priesaga *-smas*, pvz., *teismas* (FK. L. S. 505 plg. FK. D. S. 190);
- c) po 1,88% vyriškosios giminės vediniai su galūne *-is* (pvz., *valgis* ‘Essen’ (FK. L. S. 466 plg. FK. D. S. 133)) ir daiktavardžiai su priesaga *-sena*, pvz., *šypsena* (FK. L. S. 502 plg. FK. D. S. 186);
- d) 1,25% daiktavardžiai su priesaga *-esys*, pvz., *elgesys* (FK. L. S. 482 plg. FK. D. S. 159);
- e) po 0,63% daiktavardis su priesaga *-ionė* (*kelionė* (FK. L. S. 452 plg. FK. D. S. 113)), su priesaga *-tis* (*mintis* (FK. L. S. 505 plg. FK. D. S. 190)) ir moteriškosios giminės vedinys su galūne *-ia* (*kančia* ‘Leiden’ (FK. L. S. 462 plg. FK. D. S. 127)).
2. Kitokie daiktavardžiai – 10,01%:
- a) 6,25% ne dariniai, dažniausiai perfrazavimuose, pvz., *kajos* (FK. L. S. 475 plg. FK. D. S. 148);
- b) po 1,25% moteriškosios giminės vedinys su galūne *-a*, pvz., *tamsa* iš būdvardžio *tamsus* (FK. L. S. 484 plg. FK. D. S. 163) vardažodinis abstraktas iš daiktavardžio su priešdėliu *iš-* *išvaizda* (FK. L. S. 474 plg. FK. D. S. 146). (Plg. Fraenkel 1962/II: 1215);
- c) po 0,63% vardažodinis abstraktas *atvirumas*, padarytas iš būdvardžio *atviras* su priesaga *-umas* (FK. L. S. 505 plg. FK. D. S. 190) ir sudaiktavardėjęs esamojo laiko dalyvis (*visi trys rašantys* (FK. L. S. 487 plg. FK. D. S. 167)).
3. Veiksmažodinės formos ir veiksmažodžiui artimos kalbos dalys:
- a) 13,75% asmenuojamosios veiksmažodžių formos, tarp jų ir su priklausančiais žodžiais, pvz., *labiausiai nerimavo dėl bildesio* (FK. L. S. 455 plg. FK. D. S. 117);
- b) po 11,88% bendratis, pvz., *neleidžia šaukti* (FK. L. S. 491 plg. FK. D. S. 171-172) bei pusdalyvis, pvz., *raudodama* (FK. L. S. 478 plg. FK. D. S. 154);
- c) 3,75% padalyviai, tarp jų ir su priklausančiais žodžiais, pvz., *išmušus laikrodžiui* (FK. L. S. 455 plg. FK. D. S. 117);
- d) 3,13% dalyviai, pvz., *akimirka pasvyraves* (FK. L. S. 508 plg. FK. D. S. 194).
4. 13,76% sadaro prieveiksmai (pvz., *atvitrai šnekant* (FK. L. S. 461 plg. FK. D. S. 126)), įvardžiai (pvz., *ju niekas nė nesuprato* (FK. L. S. 463 plg. FK. D. S. 128)), būdvardžiai (pvz., *(rado Gregorą <...>) išties baisu* (FK. L. S. 470 plg. FK. D. S. 140)), neišversta

sudaiktavardėjusi bendratis, pvz., <...> *ji èmè taip trankyti duris, kad visus tuojau pažadino <...>*. (FK. L. S. 485 plg. FK. D. S. 164).

5. 3,75% atitikmenų sudaro daugiausia nominalizacijos bruožų turinti bendratis⁹, pvz., <...> *Važinėti sunku, tačiau be to aš negalėčiau gyventi*. (FK. L. S. 461 plg. FK. D. S. 125); *Taip gaudavo valgyt kasdien <...>*. (FK. L. S. 466 plg. FK. D. S. 134).

Sudaiktavardėjusios bendraties atitikmenys italų kalboje:

1. Veiksmažodiniai daiktavardžiai sudaro 32,52%:

- a) 11,25% vyriškosios giminės daiktavardžiai be priesagos, pvz., *sorriso* (FK. I. S. 63 plg. FK. D. S. 165);
- b) 5% sudaiktavardėjusi bendratis, pvz., *lo strusciare* (FK. I. S. 44 plg. FK. D. S. 144);
- c) 4,38% daiktavardžiai su priesaga *-ur-*, pvz., *procedura* (FK. I. S. 84 plg. FK. D. S. 185);
- d) po 2,5% daiktavardžiai su priesaga *-zion-*, pvz., *meditazione* (FK. I. S. 62 plg. FK. D. S. 164), su priesaga *-enz-*, pvz., *convivenza* (FK. I. S. 61 plg. FK. D. S. 162) ir moteriškosios giminės daiktavardžiai be priesagos, pvz., a-linksniuotės daiktavardis *venuta* (FK. I. S. 62 plg. FK. D. S. 164);
- e) 1,88% daiktavardžiai su priesaga *-ment-*, pvz., *comportamento* (FK. I. S. 61 plg. FK. D. S. 162);
- f) 1,25% daiktavardžiai su priesaga *-i-*, pvz., *scalpiccio* (FK. I. S. 45 plg. FK. D. S. 145);
- g) po 0,63% daiktavardis su priesaga *-accia* (su pejoratyvine reikšme: *levatacce* (dgs.)) (FK. I. S. 16 plg. FK. D. S. 113)) ir su priesaga *-iva*, pvz., *aspettativa* (FK. I. S. 18 plg. FK. D. S. 115).

2. 29,39% sudaro kitokie daiktavardžiai:

- a) 14,38% ne dariniai, pvz., *baccano* iš lot. *Bacchanāle* (plg. Zingarelli 2000: 195) (FK. I. S. 40 plg. FK. D. S. 139), tarp jų ir dūriniai, pvz., *andrivieni* (FK. I. S. 44 plg. FK. D. S. 144);
- b) 12,5% istoriniai veiksmažodžių abstraktai, pvz., *fuga* iš lot. *fūga(m)* ← *fūgere* (plg. Zingarelli 2000: 752) (FK. I. S. 48 plg. FK. D. S. 148);
- c) 1,25% vardažodiniai abstraktai iš būdvardžių su priesaga *-ia*, pvz., *pulizia* (FK. I. S. 53 plg. FK. D. S. 153);
- d) po 0,63% Nomen agentis su priesaga *-tore* (*viaggiatore* (FK. I. S. 16 plg. FK. D. S. 113)) ir sudaiktavardėjęs būtojo laiko dalyvis (*lo scritto* (FK. I. S. 90 plg. FK. D. S. 191)).

3. 30,01% atitikmenų sudaro veiksmažodinės formos:
 - a) 18,75% bendratis ir bendraties konstrukcijos, pvz., *novità di potersi arrampicare* (FK. I. S. 47 plg. FK. D. S. 147);
 - b) 6,88% gerundijai, tarp jų ir su priklausančiais žodžiais, pvz., *dondolandosi* (FK. I. S. 20 plg. FK. D. S. 118);
 - c) 3,13% asmenuojamosios veiksmažodžių formos, pvz., <...> *prima ancora che lei si confidasse con me <...>*. (FK. I. S. 88-89 plg. FK. D. S. 190);
 - d) 1,25% būtojo laiko dalyvis, pvz., *una volta alzato* (FK. I. S. 18 plg. FK. D. S. 115)
4. 4,38% sudaro būdvardžiai, pvz., *in quell'oribile posizione* (FK. I. S. 40 plg. FK. D. S. 139-140), įvardžiai, pvz., *esse non erano neppure capite* (FK. I. S. 29 plg. FK. D. S. 128) bei neišversta sudaiktavardėjusi bendratis, pvz., *triste ed esausto* (FK. I. S. 55 vgl. FK. D. S. 156).
5. 3,75% sudaro kaip sudaiktavardėjusi arba nesudaiktavardėjusi interpretuojama bendratis, pvz., <...> *viaggiare è faticoso, però non potrei vivere senza viaggiare*. (FK. I. S. 27 vgl. FK. D. S. 125).

Išvados

1. Veiksmažodžio bendratis atėjo iš daiktavardžio kategorijos, o sudaiktavardėjusi bendratis ir vėl grįžo į šią kategoriją.
2. Galima išskirti sudaiktavardėjusią bendratį plačiąja žodžio prasme, arba okazinę sudaiktavardėjusią bendratį, ir pilnai leksikalizuotą, arba uzualinę sudaiktavardėjusią bendratį.
3. Vokiečių ir italų kalbų sudaiktavardėjusi bendratis visiškai integravosi į daiktavardžio sistemą. Daugiau veiksmažodžio ypatybių išlaikė italų kalbos sudaiktavardėjusi bendratis, galinti prisijungti tiesioginius papildinius bei prieveiksmais išreikštas aplinkybes.
4. F. Kafkos novelėse „Metamorfozė“ bei „Pataisos darbų kolonijoje“ daugiausia sudaiktavardėjusių bendračių eina kartu su prielinksniais ir lyginamaisiais jungtukais ir atlieka aplinkybių funkciją. Veiksniu, tiesioginio ir kilmininku išreikšto papildinio bei vardinės tarinio dalies funkcijas atliekanti sudaiktavardėjusi bendratis eina kartu su tipiškais daiktavardžio palydovais: artikeliais, parodomaisiais, savybiniais bei neapibrėžiamaisiais įvardžiais.
5. Rusų ir italų kalbose, kuriose dominuoja analitinės formos, dažniausi vokiškosios sudaiktavardėjusios bendraties atitikmenys yra daiktavardžiai (atitinkamai 64,4% ir 61,9%). Lietuvių kalboje daiktavardžiai sudaro 38,17% sudaiktavardėjusios bendraties atitikmenų.
6. Lietuvių kalboje produktyviausi priesagų *-imas/-ymas* vediniai (18,13%), rusų ir italų kalbose – vyriškosios

⁹ Daugiausia nominalizacijos bruožų turinčia čia laikoma konkrečios reikšmės bendratis, atliekanti papildinio funkciją, bei bendratis, atliekanti veiksnio funkciją.

giminės daiktavardžiai be priesagų (atitinkamai 12,5% ir 11,25%). Antroje vietoje rusų kalboje priesagų -*enie* ir -*hue* vediniai (11,88%), o italų kalboje – sudaiktavardėjusi bendratis (tik 5%).

7. Nemažai vokiečių kalbos sudaiktavardėjusios bendraties atitikmenų nagrinėjamos kalbose sudaro veiksmožadinės formos. Daugiausia jų pavyko užfiksuoti veiksmožadinio tipo lietuvių kalboje – 44,39%, italų kalboje – 30,01%, rusų kalboje – 28,75%. Lietuvių kalboje tai nulėmė ir išoriniai, ekstralingvistiniai veiksniai: nominalizacijos čia smerktinos kalbos kultūros požiūriu. Kadangi vertimai paprastai būna rūpestingai redaguojami, pirmenybė teikiama veiksmožadinėms formoms.
8. F. Kafkos novelių vertimuose pasitaikė dvejetainė interpretuojama italų kalbos bendratis (3,75%) bei daugiausia nominalizacijos bruožų turinti lietuvių ir rusų kalbų bendratis (atitinkamai 3,75% ir 1,88%).
9. Daugiausia perfrazavimų, kai sudaiktavardėjusi bendratis visai neverčiama, pasitelkiami būdvardžiai ir įvardžiai, užfiksuota lietuvių kalboje (13,76%), rusų kalboje – 5,01%, o italų kalboje – 4,38%.

Santrumpos

FK. D. – Kafka, F.: *Die Verwandlung*. // *Das erzählerische Werk*. Bd. I. Berlin. 1988.

FK. I. – Kafka, F.: *La metamorfosi e Nella colonia penale*. Traduzione di Luigi Coppé. Roma. 1993.

FK. L. – Kafka, F.: *Metamorfozė*. // *Procesas; Pilis; Novelės*. Iš vokiečių kalbos vertė A. Gailius. Vilnius. 1994.

FK. R. – Kafka, F.: *Prevraščenje*. // *Zamok, Novelly i pritči; Pis'mo otcu; Pis'ma Milene*. Pervod s nemeckogo D. Zatoniskij. Moskva. 1991.

Literatūra

1. Admoni, W. (1953). *O nekotorych zakonomernostjach razvitija sintaksičeskogo stroja*. – *Doklady i soobščeniya Instituta jazykoznanija AN SSSR*. T. V. Moskva.
2. Ambrazas, V. (1995). *Der baltische Infinitiv aus der Sicht der syntaktischen Rekonstruktion*. // W. Smoczyński (ed.): *Analecta Indoeuropaea Crocoviensia. I. Safarewicz memoriae dicata*. Cracoviae.
3. Ambrazas, V. (1995a). *Lietuvių kalbos bendraties konstrukcijų raida*. // *Lietuvių kalbotyros klausimai XXXIII*. Vilnius.
4. Bech, G. (1955). *Studien über das deutsche Verbum infinitum I*. Kopenhagen.
5. Behagel, O. (1924). *Deutsche Syntax. Eine geschichtliche Darstellung*. Bd. II. *Die Wortklassen und Wortformen*. Heidelberg.
6. Bricyn, V. M. (1990). *Sintaksis i semantika infinitiva v sovremennom ruskom jazyke*. Kiev.
7. Brugmann, K. und Delbrück, B. (1897-1916). *Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen*. 2. Bearbeitung. Strassburg.
8. Bulachovskij, L. A. (1958). *Istoričeskij komentarij k ruskomu literaturnomu jazyku*. Kiev.
9. Bußmann, H. (1990). *Lexikon der Sprachwissenschaft*. Stuttgart.
10. Dardano, M. (1963). *Sintassi dell'infinito nei libri della famiglia di L. B. Alberti*. // *Annali della Scuola Normale Superiore di Pisa*. Serie II. Vol. XXXII.
11. DLKG: Ambrazas, V. (Red.) (1997). *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius.
12. Duden, *Grammatik der deutschen Gegenwartssprache*. Bd. 4. 6., neu bearb. Aufl. Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich, 1998.
13. Dokulil, M. (1968). *Zur Frage der Konversion und verwandter Wortbildungsvorgänge und -beziehungen*. // *Travaux Linguistique de Prague* 3.
14. Durante, M. (1981). *Dal latino all'italiano moderno. Saggio di storia linguistica e culturale*. Bologna.
15. Erben, J. (1993). *Einführung in die deutsche Wortbildungslehre*. Berlin.
16. Fraenkel, E. (1955). *Litauisches etymologisches Wörterbuch*. Göttingen.
17. Greenough, J. B., Kittredge, G. L., Howard, A. A., D'Ooge, Benj. L. (eds.) (1979). *Allen and Greenough's New Latin Grammar for Schools and Colleges*. New Rochelle. // <http://www.perseus.tufts.edu>
18. Grenda, Č. (2001). *Sintaksinis bendraties vaidmuo sakinyje*. // Sirtautas, V.; Petkevičienė, R.; Grenda, Č.: *Rinktiniai kalbotyros straipsniai*. Šiauliai.
19. Jeffers, R. J. (1975): *Remarks on Indo-European Infinitives*. // *Language* 51. Baltimore.
20. Jolly, J. (1873). *Geschichte des Infinitivs im Indogermanischen*. München.
21. Kloocke, H. (1974). *Der Gebrauch des substantivierten Infinitivs im Mittelhochdeutschen*. // *Göppinger Arbeiten zur Germanistik*. Nr. 130. Göppingen.
22. Koptjevskaja-Tamm, M. (1993). *Nominalizations*. London and New York.
23. Labanuskaitė, R. (2002). *Substantivierter Infinitiv im Deutschen und Italienischen und seine Äquivalente im Litauischen und Russischen. Doktordissertation*. Vilnius.
24. LKG: LTSR Mokslų Akademija ir Lietuvių kalbos ir literatūros institutas: *Lietuvių kalbos gramatika*. II tomas. Morfologija. Vilnius, 1971.
25. Meyer-Lübke, W. (1894): *Grammatik der romanischen Sprachen*, Bd. 2: *Formenlehre*. 1. Teil: *Die Wortbiegung*. 3. Teil: *Die Wortbildung*. Leipzig.
26. Miklosich, F. (1926). *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen*. Bd. IV. Heidelberg.
27. Motsch, W. (1999). *Deutsche Wortbildung in Grundzügen*. Berlin – New York.
28. Murjasov, R. Z. (2000). *Neličnye formy glagola v kontrastivno-tipologičeskom videnii*. // *Voprosy jazykoznanija* 4. Moskva.
29. Naumann, H. (1966). *Zu Fragen der Verbalsubstantive*. // *Muttersprache*. 76. Mannheim.
30. Panagl, O. (1987). *Productivity and Diachronic Change in Morphology*. // *Studies in Language Companion Series (SLCS)*. Volume 10. Dressler, W. U. (ed.): *Leitmotifs in Natural Morphology*. Amsterdam/Philadelphia.
31. Pavesi, M. (1998). "Same word, same idea". *Conversion as a word formation process*. // *International Review of Applied Linguistics in Language Teaching*. Heidelberg. Taip pat <http://proquest.umi.com>
32. Pavlov, V. M. (1979). *Projavlenija «nominal'nogo stilja» v rannenovonemeckom sintaksise*. // *Struktura predloženiya i slovosocetaniya v indoeuropejskich jazykach*. Leningrad.
33. Potebnja, A. A. (1958). *Iz zapisok po russkoj grammatike*. Tom I-II. Moskva.
34. Sandberg, B. (1976). *Die neutrale -(e)n-Ableitung der deutschen Gegenwartssprache*. Göteborg.
35. Scalise, S. (1990). *Morfologia e lessico*. Bologna.
36. Schippang, Th. (1967). *Die Verbalsubstantive der deutschen Sprache der Gegenwart*. Halbschrift. Leipzig.
37. Schweikle, G. (1996). *Germanisch-deutsche Sprachgeschichte im Überblick*. 4. Aufl. Stuttgart. Weimar.
38. Stang, Chr. S. (1966). *Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen*. Oslo, Bergen, Tromsø.
39. Stolz-Schmalz (1928). *Lateinische Grammatik*. 5. neubearbeitete Aufl. München.

40. Szemerényi, O. (1980). *Einführung in die vergleichende Sprachwissenschaft*. Darmstadt.
41. Ščerba, L. V. (1958). *Nekotorye vyvody moich dialektologičeskich nabljudenij. // Izbrannye raboty po jazykoznaniju i fonetike*. T. 1. Leningrad.
42. Tichonov, A. N. (1985). *Slovoobrazovatel'nyj slovar' russkogo jazyka*. Tom I, II. Moskva.
43. Toporov, V. N. (1963). *Iz oblasti balto-slavjanskich folklornych svjazej. // Lietuvių kalbotyros klausimai*. T. 6. Vilnius.
44. Vanvolsem, S. (1983). *L'infinito sostantivato in italiano. // Studi di grammatica italiana pubblicati dall'Accademia della Crusca*. Firenze.
45. Vogel, P. M. (1996). *Wortarten und Wortartenwechsel: zu Konversion und verwandten Erscheinungen im Deutschen und in anderen Sprachen. // Studia Linguistica Germanica 39*. Berlin, New York.
46. Wilmanns, W. (1899). *Deutsche Grammatik II*. Straßburg.
47. Zingarelli 2000 (1999). *Vocabolario della lingua italiana di Nicola Zingarelli*. 12^a ed. Zanichelli editore, Bologna.
48. Zinkevičius, Z. (1981). *Lietuvių kalbos istorinė gramatika*. T. 2. Vilnius.
49. Zolotova, G. A. (1982). *Kommunikativnye aspekty russkogo sintaksisa*. Moskva.
50. Žarkova, A. V. (1982). *Otraženie glagol'no-imennoj prirody infinitiva v ego sintaksičeskich funkcijach. // Russkij jazyk v škole*. Nr. 4. Moskva.

Renata Labanauskaitė

Übersetzungsmöglichkeiten des deutschen substantivierten Infinitivs ins Litauische, Russische und Italienische

Zusammenfassung

Der substantivierte Infinitiv ist nicht nur für die deutsche, sondern auch für die italienische Sprache charakteristisch. Der substantivierte Infinitiv behält am besten die kategorielle Bedeutung einer Tätigkeit oder eines Prozesses, obwohl er auch eine semantisch vom Basisverb abgewandelte Bedeutung haben kann. Der deutsche und italienische substantivierte Infinitiv weisen formale Eigenschaften eines Substantivs auf: Sie können sich mit einem Artikel oder Pronomen verbinden und durch ein Adjektiv- bzw. Genitivattribut oder einen Relativsatz ergänzt werden. Außerdem tritt der substantivierte Infinitiv in den syntaktischen Funktionen eines Substantivs auf. Das Litauische und Russische sind artikellose Sprachen, aber das Fehlen einer grammatischen Kategorie bedeutet nicht, dass der entsprechende Inhalt nicht durch eine andere Form zum Ausdruck gebracht werden kann. Der vorliegende Artikel behandelt die Problematik der Übersetzungsmöglichkeiten des deutschen substantivierten Infinitivs ins Litauische, Russische und Italienische. Als Grundlage dienen die Erzählungen von F. Kafka *Die Verwandlung* und *In der Strafkolonie*. Die Analyse ergibt, dass im Russischen und Italienischen, wo die analytischen Formen vorherrschen, Substantive die häufigsten Äquivalente des deutschen substantivierten Infinitivs bilden (64% bzw. 62%). Im Litauischen herrschen verbale Entsprechungen vor, und zwar finite Verbformen, Infinitiv, Halbpartizip (pusdalyvis), Gerundium (padalyvis) und Partizip (dalyvis) (44%).

Straipsnis įteiktas 2004 03
Parengtas spaudai 2004 06

Über die Autorin

Renata Labanauskaitė, Dr. phil., Lektorin am Lehrstuhl für deutsche Philologie und Methodik an der Pädagogischen Universität Vilnius.

Wissenschaftlicher Interessenbereich: Grammatik, Sprachtypologie, Allgemeine Sprachwissenschaft.

Wissenschaftliche Leistungen: 5 Publikationen. Doktorarbeit zum Thema: "Substantivierter Infinitiv im Deutschen und Italienischen und seine Äquivalente im Litauischen und Russischen". Vilnius – 2002.

Adresse: Pädagogische Universität Vilnius, Fakultät für Fremdsprachen, Lehrstuhl für deutsche Philologie und Methodik, Studentų 39, LT-08106 Vilnius, Litauen.

E-mail: renatalb@web.de